

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/103126>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-17 and may be subject to change.

De Tweede Wereldoorlog en statusverwerving

Jasper M.A. van Houten, Mark Visser & Wout C. Ultee¹

Summary

World War II and occupational status attainment

In this study we include personal war experiences in Duncan's path model of status attainment to answer the following research question: To what extent can personal war experiences explain the occupational status of Dutch people who experienced World War II? We expect that personal war experiences have a detrimental effect on the human capital formation, which in turn leads to a lower educational level and a lower occupational status. To test our hypotheses, we use unique individual-level data from the 'Onderzoek naar Doorsnee Nederlanders in de oorlog', which was conducted from 2005 to 2010 (N = 346). The results of our path analysis show that people who were forced to work in Germany or the Netherlands during the war obtained a lower educational level and subsequently a lower occupational status. Physical destruction of one's house also has a negative effect on occupational status through education. In addition, we found some direct effects of personal war experiences on the occupational status.

I. Inleiding

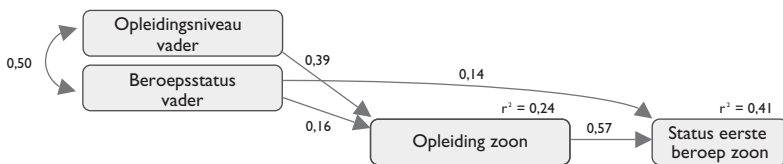
In deze bijdrage gaan we in op de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor het onderwijsniveau en de hoogte van de status van het eerste beroep van toen opgroeiende Nederlanders. Dat gebeurt hier niet door de doorsnee toen volwassen wordende persoon te vergelijken met zijn gemiddelde voorganger of nvolger, maar met gegevens over wat mensen in die tijd zelf meemaakten. Die ervaringen waren immers niet voor iedereen gelijk.

Al lang onderzoeken sociologen verschillen in beroepsstatus tussen mensen. Volgens het inmiddels klassieke statusverwervingsmodel (Blau & Duncan, 1967; Duncan, 1963) wordt de beroepsstatus van mannen rechtstreeks bepaald door het onderwijsniveau dat zij behaalden en de beroepsstatus van hun vader. Verder beïnvloeden het beroep en de opleiding van de vader de opleiding van de zoon. Ten slotte heeft de opleiding van de vader geen onmiddellijk gevolg voor de beroepsstatus van diens zoon. De beroepsstatus van een man is lager als hij minder onderwijs heeft genoten en als zijn vader al een lager beroep had. Een eenvoudig statusverwervingsmodel voor Nederlandse mannen die in 1977 tussen 24 en 65 jaar oud waren, geven we weer in figuur 1. Het is ontleend aan De Graaf (1987).

Behalve van de herkomst en de opleiding van een persoon, kan iemands beroepsstatus afhangen van andere factoren. Zo breidde Duncan zijn model uit met variabelen over huwelijk en kindertal, wat echter geen grote veranderingen opleverde (Blau & Duncan, 1967). Sewell, Haller en Portes namen sociaal-psychologische variabelen, zoals de invloed van anderen en beroepsaspiraties, op in hun model. Dit leidde tot het Wisconsin Model (Sewell, Haller & Portes, 1969; Sewell & Hauser, 1975). Dat model lokte echter veel kritiek uit (Jencks, Crouse & Mueser, 1983), zodat menig onderzoeker de voorkeur bleef geven aan Duncans model. De kritiek luidde onder meer dat de causale ordening van de variabelen in te grote mate was versimpeld en de variabelen slecht werden gemeten. Een duidelijk gebrek van Duncans model is dat het alleen op vaders en zonen betrekking heeft. Dit bezwaar is inmiddels in vele studies en ook voor Nederland ondervangen (Breen, Luijkx, Muller & Pollak, 2009; De Graaf & Luijkx, 1995; Ganzeboom, Kalmijn & Peschar, 1995; Ganzeboom & Luijkx, 2004).

In de laatste decennia worden verschillen in beroepsstatus ook verklaard met gegevens over sociaal kapitaal. In verschillende studies is aangetoond dat lidmaatschap van organisaties variërend van politieke partijen tot sportverenigingen een positief effect heeft op beroepsstatus

Figuur 1 Grafische weergave van het klassieke statusverwervingsmodel (gestandaardiseerde bèta-coëfficiënten) voor Nederlandse mannen in 1977 in de leeftijd van 24 tot 65 jaar

(De Graaf, 1987) (N = 1.436)

Noot: Alle paden significant op ten minste $p < 0,05$.

(Ruiter & De Graaf, 2009; Wilson & Musick, 2003). Tevens heeft informeel contact met personen met een hoge beroepsstatus een positieve invloed (De Graaf & Flap, 1988). Deze invloed is echter minder sterk in Nederland dan in de Verenigde Staten (Lin, Ensel & Vaughn, 1981).

Tegenwoordig gebruiken sociologen het statusverwervingsmodel ook om veranderingen in de tijd vast te stellen. De vraag luidt dan of in latere geboortecohorten de effecten afwijken van die in eerdere cohorten, bijvoorbeeld of het effect van iemands sociale herkomst op de hoogte van diens opleiding afnam (Breen e.a., 2009; De Graaf & Ganzeboom, 1993; De Graaf & Luijkx, 1995; Ganzeboom & Luijkx, 2004; Liefbroer & Dykstra, 2000; Wolbers & De Graaf, 1996). Hoewel er duidelijke hypothesen over de oorzaken van veranderingen zijn, zoals een krimpemde landbouwsector en onderwijsexpansie, worden deze zelden getoetst door deze oorzaken direct te meten.

Een van de invloedrijkste gebeurtenissen van de vorige eeuw, de Tweede Wereldoorlog, is tot op heden nooit opgenomen in het statusverwervingsmodel voor Nederland. De bestaande studies over de Tweede Wereldoorlog in Nederland doen echter vermoeden dat het onderwijsniveau van mensen die toen naar school gingen, door de oorlogsomstandigheden is beïnvloed. Zo schreef De Jong (1971) dat het lager onderwijs gedurende de Hongerwinter van 1944-1945 deels stil kwam te liggen. Door het gebrek aan steenkolen werden de scholen onvoldoende verwarmd en nam het aantal uren af. In Amsterdam werd de kerstvakantie verlengd tot medio februari. De leerlingen moesten op de scholen zonder brandstof – klaarblijkelijk de meeste scholen – per week tweemaal twee uur komen. Er was ook veel schoolverzuim: in de herfst 20 procent en in februari 40 procent. Scholen voor het voortgezet onderwijs draaiden nog slechter. Jongens van 16 jaar of ouder konden worden opgepakt en bleven thuis. Verder werden jongens en meisjes er door hun ouders op uitgestuurd om voedsel te zoeken op het platteland. Daarnaast lag sinds maart 1943 het onderwijs aan de universiteiten bijna geheel stil. Studenten werden toen verplicht een loyaliteitsverklaring te ondertekenen. Ruim 85 procent van de studenten deed dat niet. Ook had menig docent de onderwijswerkzaamheden opgeschort. Na de oorlog werd, in het kader van de zuivering van de universiteit, bepaald dat de tentamens en examens die ‘tekenaars’ hadden afgelegd alsnog ongeldig waren. Met ingang van het academisch jaar 1945-1946 werd het onderwijs aan de Nederlandse universiteiten weer hervat (De Jong, 1971).

We kennen één studie naar trends in het door Nederlanders bereikte opleidingsniveau die ingaat, zij het zijdelings, op de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog. Tieben (2009) vermoedde dat de verdeling van onderwijsniveau naar geboortjaar in haar dataset door oorlogsgebeurtenissen uitzonderlijk is. Ze veronderstelde dat door deze gebeurtenis-

sen een hoger percentage kinderen na het verplichte lager onderwijs niet naar het vrijwillige middelbaar onderwijs doorstroomde. Bij haar analyses van overgangen in het onderwijs verwijderde ze daarom alle personen die deze eerste overgang voor 1945 maakten (Tieben, 2009, p. 41). Maar na haar resultaten te hebben gepresenteerd oppert Tieben niettemin dat in haar eerste cohort, dat de lagere school in 1946-1955 verliet, het verband tussen herkomst en de schoolkeuze na het lager onderwijs sterker was, door de nasleep van de Tweede Wereldoorlog. Ze doet hier een uitspraak over effecten van de Tweede Wereldoorlog op cohorten in hun geheel. Aan de effecten op individueel niveau komt ze, klaarblijkelijk wegens gebrek aan dergelijke gegevens, niet toe.

In slechts enkele buitenlandse studies is getracht op individueel niveau de effecten van gewapende conflicten op individuen te onderzoeken. Ichino en Winter-Ebmer (2004) lieten zien dat mensen in Duitsland en Oostenrijk die tien jaar oud waren tijdens of direct na de Tweede Wereldoorlog een lager opleidingsniveau bereikten en als volwassenen minder verdienden in vergelijking met andere cohorten in deze landen en in vergelijking met hetzelfde geboortecohort in Zwitserland en Zweden, twee landen die buiten de Tweede Wereldoorlog bleven. Zij gaven daarbij aan dat de blootstelling aan de Tweede Wereldoorlog mensen enkel beïnvloedde door de verslechtering van hun menselijk kapitaal. Uit een andere studie bleek dat het geweld van de Tweede Wereldoorlog een schadelijk effect had op opleiding, gezondheid en arbeidsmarktuitkomsten van mensen. Duitse kinderen die gedurende de Tweede Wereldoorlog de schoolleeftijd hadden, volgden uiteindelijk gemiddeld 0,4 jaar minder onderwijs, oplopend tot 1,2 jaar minder onderwijs voor kinderen die woonden in de door bombardementen zwaarst getroffen steden. Daarnaast verminderde de blootstelling aan de Tweede Wereldoorlog het inkomen van deze kinderen met gemiddeld 6 procent (Akbulut-Yuksel, 2009).

In dit artikel richten we ons op de effecten van de Tweede Wereldoorlog op het statusverwervingsproces van Nederlanders. Dit doen we door het statusverwervingsmodel uit te breiden met variabelen voor individuele ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. In tegenstelling tot onderzoek door middel van cohortvergelijkingen kunnen hierdoor hypothesen over de effecten van de oorlog op individueel niveau worden getoetst. Oorlogservaringen kunnen een diepe indruk achterlaten bij mensen. Maar ook in tijden van oorlog proberen mensen zo goed als kwaad door te leven. Het is dan ook belangrijk om te achterhalen welke gevolgen verschillende oorlogservaringen hebben gehad voor wat deze mensen bereikt hebben. Deze bijdrage heeft daarom als doel de kennis op twee gebieden, namelijk de mechanismen die een rol spelen bij statusverwerving en de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor mensen die deze

oorlog hebben meegemaakt, te vergroten. De centrale probleemstelling luidt: *In hoeverre valt de hoogte van de opleiding en de status van het eerste beroep van mensen in Nederland die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt, te verklaren door hun oorlogservaringen?*

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden maken we gebruik van gegevens uit het Onderzoek naar Doorsnee Nederlanders in de oorlog, verzameld tussen 2005 en 2010 (DNO 2005-2010). We analyseren de gegevens, net als Duncan, met padmodellen. Op deze wijze houden we rekening met de causale volgorde in de onderzochte processen.

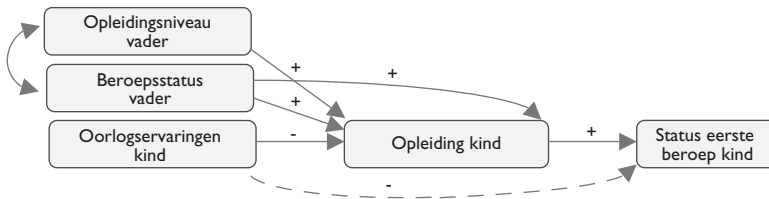
2. Hypotheses

De gangbare theorieën over wijzigingen in het statusverwervingsproces voorspellen geleidelijke veranderingen die door cohortvervanging tot stand komen. Men kan hierbij denken aan theorieën over technische vooruitgang, die de vraag naar hoogopgeleide personen doet toenemen, evenals aan theorieën over naar links verschuivende politieke verhoudingen, waardoor de kosten voor het volgen van hoger onderwijs voor kinderen uit lagere milieus afnemen (Ganzeboom, Treiman & Ultee, 1991). Er kunnen echter ook factoren van geheel andere aard een rol spelen. Zo kunnen oorlogen het onderwijs van kinderen verstoren en bijgevolg kan het beroep van mensen die hierdoor minder onderwijs kregen, lager uitvallen (Akbulut-Yuksel, 2009; Akresh & De Walque, 2008; Ichino & Winter-Ebmer, 2004). Om de rol van de Tweede Wereldoorlog te analyseren, breiden we het klassieke statusverwervingsmodel uit met individuele oorlogservaringen. Voor een negental mogelijke ervaringen leiden we hypothesen af over de indirecte effecten ervan op de status van het eerste beroep via onderwijs (zie figuur 2).

Rechtstreekse gevolgen van de oorlogservaringen van kinderen voor de hoogte van hun eerste beroep verwachten we niet. Wel wijzen we erop dat de Nederlandse bevolking tijdens de Tweede Wereldoorlog een sterke afkeer had van de NSB. Hierdoor is het mogelijk dat kinderen van ouders met sympathie voor de NSB na de oorlog moeilijker aan een baan kwamen. Daarom onderzoeken we tot slot of de houding van ouders jegens de NSB een direct nadelig effect heeft op de status van het eerste beroep van hun kind.

Voor we onze hypothesen presenteren, eerst enkele opmerkingen over de ernst van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. De jodenvervolging is genoegzaam bekend, evenals het Duitse bombardement op Rotterdam in mei 1940 en de Hongerwinter van 1944-1945. Van de 107.000 gedeporteerde joden keerden er 102.000 niet terug, het officiële dodencijfer voor het bombardement op Rotterdam bedroeg 814 en het geschatte aantal doden tijdens de laatste Oorlogswinter 25.000. Onze negen oorlogserva-

Figuur 2 Padmodel van het statusverwervingsmodel met oorlogservaringen ter uitbreiding

ringen betreffen echter algemenere en ook andere verschijnselen. Daarvan nu een indruk.

De Duitse inval in Nederland leidde er meteen na mei 1940 toe dat in veel gemeenten Duitse soldaten werden ingekwartierd in woningen van Nederlanders. Vanaf juni 1940 was brood alleen nog te koop na overleg van bonnen, het luisteren naar andere radiozenders dan Nederlandse en Duitse werd in juli 1940 verboden en in november 1940 werd er een avondklok ingesteld. Iedereen moest tussen middernacht en vier uur in de morgen binnenshuis zijn. In mei 1943 werd de avondklok vervroegd tot 23 uur. De Duitse bezetter kondigde in 1941 en 1942 steeds verdergaande maatregelen tegen joden af. Nadat alle joden (behalve die in de drie grote steden) zich in kampen te Vught en Westerbork hadden moeten melden, moesten begin mei 1943 alle mannen van de 'jaarklasse 1921' zich melden bij het arbeidsbureau in hun woonplaats voor tewerkstelling in Duitsland. Daarna werden latere geboortejaren opgeroepen. Zoals al aangegeven, was er aan het eind van de oorlog niet alleen een gebrek aan voedsel in het westen van Nederland, maar ook een gebrek aan brandstof in heel Nederland.

Volgens het in 1947 verschenen *Statistisch zakboek 1944-1946* van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) stond in het voorjaar van 1945 door oorlogshandelingen 10 procent van de cultuurgrond onder water. Bij het bombardement van Rotterdam waren 24.000 woningen vernietigd en in heel Nederland gedurende alle oorlogsjaren 92.000, terwijl er bij elkaar 2.200.000 woningen in Nederland stonden. Het totale verlies aan mensenlevens bedroeg volgens het CBS 230.000, waaronder de zonet genoemde aantallen. Het aantal inwoners van Nederland had in 1941 de 9.000.000 overschreden. Wat de overige doden betreft, bij elkaar waren 3.000 Nederlandse militairen gedood en 19.000 burgers door directe oorlogshandelingen, waaronder bombardementen door de Geallieerden. Zo vielen in februari 1944 te Nijmegen bij een vergissingsbombardement 763 doden. Een goede indruk van het dagelijks leven in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog geeft Van Liempt (2009), gebaseerd op de televisieserie *De oorlog* uit dat jaar.

We behandelen nu onze hypothesen. Twee oorlogservaringen hebben betrekking op direct ondervonden oorlogsgeweld. Ten eerste het gewond raken bij beschietingen en dergelijke. Wanneer een kind in opleiding is en gewond raakt tijdens de oorlog, zal hij of zij waarschijnlijk minder goed in staat zijn om het onderwijs te volgen dan hij of zij voor de verwonding deed. Vanzelfsprekend hangt dit af van de aard van de verwonding. Allerlei lichamelijke verwondingen kunnen een negatieve invloed uitoefenen op het volgen van onderwijs en daarmee ook het behalen van bepaalde diploma's. We formuleren de volgende hypothese: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en gewond zijn geraakt bij oorlogsgeweld bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en niet gewond zijn geraakt bij oorlogsgeweld (H1).*

Ten tweede de beschadiging van het woonhuis bij oorlogsgeweld. Als tijdens de oorlog het huis waarin een kind woont dat nog in opleiding is, beschadigd of zelfs vernietigd wordt, dan heeft dit ook gevolgen voor zijn onderwijsmogelijkheden. Het bureau waaraan huiswerk wordt gemaakt kan bijvoorbeeld kapot zijn gegaan, of men is genoodzaakt te verhuizen waardoor men wellicht van school moet veranderen. Onze hypothese luidt: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en waarvan het huis is beschadigd bij oorlogsgeweld bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en waarvan het huis niet is beschadigd bij oorlogsgeweld (H2).*

De woonomgeving kan ook verstoord worden doordat een Duitse soldaat ingekwartierd is geweest. De sfeer in huis kan daardoor drastisch veranderen, waardoor het lastig is om te studeren. Daarnaast kan bijvoorbeeld de studeerkamer zijn ingenomen. Ook is de wil om onderwijs te blijven volgen gedaald door de aanwezigheid van een Duitse soldaat, omdat bijvoorbeeld onveiligheidsgevoelens een overheersende rol spelen. Dit leidt tot de verwachting: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en Duitse soldaten ingekwartierd kregen, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en geen Duitse soldaten ingekwartierd kregen (H3).*

Door de oorlogsomstandigheden kunnen kinderen ook simpelweg niet naar school zijn gegaan. Dergelijke onderbrekingen zorgen ervoor dat kinderen niet in het eigen menselijk kapitaal kunnen blijven investeren, wat uiteindelijk gevolgen heeft voor het door hen bereikte opleidingsniveau. Een algemene hypothese hierover is: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en hun opleiding in de oorlogsjaren (tijdelijk) hebben gestaakt, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en hun opleiding niet (tijdelijk) hebben gestaakt (H4).*

Een tweetal concrete onderbrekingen van de opleidingsloopbaan betreft de arbeidsinzet naar Duitsland of tewerkstelling in Nederland en of men gedurende de oorlog wel eens opgepakt is door de Duitsers. Beide gebeurtenissen zorgen ervoor dat de accumulatie van menselijk kapitaal onderbroken wordt. Het is immers niet mogelijk om onderwijs te volgen terwijl men voor de arbeidsinzet in Duitsland is of wanneer men in Nederland tewerkgesteld is. Dit staat nog los van de emotionele schade die dergelijke gebeurtenissen kunnen veroorzaken. Dit resulteert in de volgende verwachtingen: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en voor de arbeidsinzet naar Duitsland zijn geweest of in Nederland tewerkgesteld waren, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en niet voor de arbeidsinzet naar Duitsland zijn geweest of in Nederland tewerkgesteld waren (H5)*. En: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en gedurende de oorlog ooit zijn opgepakt door de Duitsers, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en nooit zijn opgepakt door de Duitsers (H6)*.

Tot slot konden kinderen hinder ondervinden door de avondklok die ingesteld was, waardoor het verenigingsleven werd bemoeilijkt. Dikwijls moest men namelijk voor acht uur binnen zijn. Binnen een vereniging kan men sociaal kapitaal opbouwen. De daaruit verworven sociale hulpbronnen leveren voordelen op (Bourdieu, 1986). Te denken valt aan onderwijsgerelateerde informatie en hulp, zoals informatie over goede scholen en opleidingen, contact met de schooldirectie, leerkrachten en medeleerlingen en hulp bij het maken van bijvoorbeeld huiswerk. Deze onderwijsgerelateerde informatie en hulp leiden tot een hoger opleidingsniveau, wat weer de kans verhoogt op een hogere beroepsstatus. Door de invoering van de avondklok werden al deze zaken gehinderd of zelfs verhinderd, hetgeen leidt tot onze volgende hypothese: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en wier deelname aan verenigingen is bemoeilijkt vanwege de avondklok, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en wier deelname aan verenigingen niet is bemoeilijkt vanwege de avondklok (H7)*.

Verder kan het meemaken van bombardementen en/of gevechten of het verliezen van familieleden bij oorlogsgeweld een heftige indruk nalaten op kinderen. Kinderen die onderwijs volgen, worden cognitief beperkt door allerlei emotionele gedachten en gevoelens. Zij zijn daardoor minder goed in staat om behoorlijk te presteren op school. Ook speelt hier fysieke hinder deels een rol. Gevechten en bombardementen kunnen er enerzijds voor zorgen dat de school vernield wordt. Anderzijds kan een leraar/lerares afwezig zijn. Wanneer een familielid komt te overlijden door oorlogsgeweld (bijvoorbeeld de vader) kan dit een effect hebben op de familiestructuur. Het huishoudinkomen kan bijvoorbeeld

veranderen. De directe statusovererving zal hieronder leiden, omdat minder financieel kapitaal kan worden overgedragen aan het kind (De Graaf & Luijkx, 1995). Al met al kunnen we de volgende hypothesen opstellen: *Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en bombardementen en/of gevechten hebben meegemaakt, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en geen bombardementen en/of gevechten hebben meegemaakt (H8). En: Kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en waarvan familieleden zijn omgekomen of gewond zijn geraakt, bereiken een lager opleidingsniveau en bijgevolg een lager eerste beroep dan kinderen die tijdens de oorlog in opleiding waren en waarvan familieleden zijn omgekomen of gewond zijn geraakt (H9).*

3. Data en meetinstrumenten

3.1 Data

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden en om de hypothesen te toetsen maakten we gebruik van gestapelde gegevens uit het Onderzoek naar Doorsnee Nederlanders in de oorlog uit de jaren 2005 tot en met 2010 (DNO 2005-2010). Deze gegevens komen voort uit het onderzoeksvoorstel Doorsnee-Nederlanders in en na de oorlog (Ultee, 1998). Het doel was om gegevens te verzamelen waarmee inzicht kan worden verkregen in de wijze waarop gewone Nederlanders de gebeurtenissen vlak voor, tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog meegemaakt en ervaren hebben. De gegevens zijn tot stand gekomen door het afnemen van face-to-face interviews met mensen die de Tweede Wereldoorlog nog bewust hebben meegemaakt. Daarbij is als selectiecriteria uitgegaan van de leeftijd bij aanvang van de Tweede Wereldoorlog. Mensen die in 1940 minstens tien jaar oud waren, behoren tot de doelpopulatie.

De interviews zijn sinds 2005 jaarlijks afgenomen door studenten van de Masteropleiding Sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, op basis van gedeeltelijk gestructureerde vragenlijsten waarop doorgevraagd kon worden. De interviews zijn met opnameapparatuur vastgelegd en naderhand samengevat en (waar mogelijk) gekwantificeerd tot het databestand DNO 2005-2010.

Het was niet doenlijk een aselechte steekproef te trekken van Nederlanders die voor 1931 geboren zijn. De steekproef lijkt daarom op een soort sneeuwbalsteekproef. Studenten begonnen bij hun grootouders (als die nog leefden) en gingen van daar uit verder op zoek naar geschikte en beschikbare respondenten. Studenten zijn vaak afkomstig uit hogere milieus en studenten uit Noord-Brabant en Limburg zijn in Nijmegen oververtegenwoordigd. Hierdoor zullen mensen uit hogere milieus, mensen uit Noord-Brabant en Limburg en daardoor katholieken,

oververtegenwoordigd zijn. Daarnaast is inmiddels het grootste deel van de mensen die Tweede Wereldoorlog bewust hebben meegemaakt overleden. Doordat mensen met een lagere opleiding eerder overlijden dan mensen met een hogere opleiding, zal er een oververtegenwoordiging zijn van mensen met een hoge opleiding. Met deze vertekeningen dient dan ook rekening gehouden te worden bij het interpreteren van de resultaten en het trekken van conclusies. Om vertekeningen te minimaliseren is tegelijkertijd gewogen voor geslacht, religie en regio naar de gehele Nederlandse bevolking op basis van bevolkingsstatistieken uit 1935 afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De weegfactoren hebben een bereik van 0,23 tot 2,58. Beide uitersten zijn slechts aan zeer weinig respondenten toegekend. De weging heeft dan ook nauwelijks invloed gehad op onze resultaten. Door de afwezigheid van betrouwbare populatiegegevens met betrekking tot opleiding was het niet mogelijk om hiervoor te wegen.

Om de causaliteit zo veel mogelijk te waarborgen zijn respondenten die voor 1940 van school af gingen en begonnen met werken uit de dataset verwijderd. Van de 753 respondenten oorspronkelijk in de dataset resteerden er vervolgens 447. Door deze selectie zaten in het begin van de Tweede Wereldoorlog alle overgebleven respondenten nog op school en was het mogelijk om de invloed van oorlogservaringen op de schoolprestaties van de respondenten vast te stellen. Respondenten met missende waarden op de afhankelijke variabele (36 personen) zijn niet meegenomen in onze analyses. Tevens zijn respondenten met missende waarden op één of meerdere onafhankelijke variabelen buiten beschouwing gelaten. Zowel het opleidingsniveau van de vader als de beroepsstatus van de vader blijken variabelen met veel missende waarden. De uiteindelijke dataset bevat 346 respondenten voor onze analyses.

3.2 Meetinstrumenten

Onze afhankelijke variabele is de *status van het eerste beroep van het kind*. In het interview werd gevraagd naar iemands eerste functie na school. We hebben de beroepen gecodeerd volgens de 'International Standard Classification of Occupations (ISCO-88)'. Vervolgens hebben we deze ISCO-scores omgezet naar de 'International Socio-Economic Index of occupational status (ISEI)' aan de hand van de studie van Ganzeboom, De Graaf en Treiman (1992). Dit heeft geresulteerd in een schaal met minimum 16 en maximum 85, waarvoor geldt: hoe hoger de ISEI-score, des te hoger de beroepsstatus. De gemiddelde beroepsstatus bedraagt 39,3.

De intermediaire variabele *opleiding van het kind* is meegenomen als een continue variabele. Daartoe hebben we de verschillende categorieën van opleidingsniveaus gelijk gesteld aan het aantal jaren onder-

wijs dat iemand minimaal moest volgen om het desbetreffende opleidingsniveau af te kunnen ronden. Zodoende is lagere school op zes jaar onderwijs gesteld, vglo en lbo op acht jaar, ulo en mulo op tien jaar, mbo op 10,5 jaar (omdat het mbo drie of vier jaar duurt), mms, hbs-a en hbs-b op 11 jaar, gymnasium a, gymnasium b en hbs op 12 jaar, hts op 15 jaar en hogeschool en universiteit op 17 jaar onderwijs. Het gemiddelde aantal jaren onderwijs bedraagt 9,9 jaar (ongeveer ulo/mulo).

De *beroepsstatus van de vader* is op eenzelfde wijze gecodeerd naar de ISEI-statusscore als bij de status van het eerste beroep van het kind. Dit heeft geresulteerd in een schaal met een minimale beroepsstatus van 16 en een maximale beroepsstatus van 88. De gemiddelde beroepsstatus van de vader bedraagt 36,5.

Het *opleidingsniveau van de vader* is op eenzelfde wijze geoperationaliseerd als het opleidingsniveau van het kind. We hebben ervoor gekozen om alleen het opleidingsniveau van de vader op te nemen en niet ook het opleidingsniveau van de moeder, omdat beide erg sterk met elkaar samenhangen. Het gemiddelde aantal jaren onderwijs van de vader bedraagt 7,9 jaar (ongeveer vglo/lbo).

Negen dichotome variabelen (0 = niet meegemaakt, 1 = wel meegemaakt) zijn gecreëerd voor de verscheidene *oorlogservaringen*. In het interview werd respondenten allereerst gevraagd of zij in mei 1940, tijdens de bezetting of gedurende de bevrijding oorlogsgeweld, zoals bombardementen en gevechten meegemaakt en zo ja, of daarbij hun huis beschadigd is geraakt en of zij hierbij gewond zijn geraakt. Op basis van deze vraag konden drie oorlogservaringen geconstrueerd worden, te weten: bombardementen en/of gevechten meegemaakt, huis beschadigd bij oorlogsgeweld en gewond geraakt bij oorlogsgeweld. Ten tweede werd medegedeeld dat er gezinnen waren die kort na de overgave van Nederland Duitse soldaten ingekwartierd kregen en werd gevraagd of dat het geval was in het huis van de respondent. Dit leverde de informatie op die nodig was voor de oorlogservaring Duitse soldaat ingekwartierd. Wat betreft de variabelen 'oorlogservaringen', 'opleiding gestaakt', 'voor arbeidsinzet naar Duitsland of in Nederland tewerkgesteld' en 'opgepakt door de Duitsers' werd respectievelijk gevraagd: 'Heeft u zelf vanwege bijvoorbeeld gevaar uw opleiding tijdelijk gestaakt tijdens de bezetting?', 'Bent u in de oorlogsjaren voor de Arbeidsinzet naar Duitsland geweest of tewerkgesteld in Nederland?' en 'Bent u gedurende de oorlog door de Duitsers opgepakt?' Om te weten te komen of er familieleden van de respondent omgekomen of gewond zijn geraakt tijdens de oorlog, kregen de respondenten de volgende vraag voorgelegd: 'Zijn familieleden in mei 1940, tijdens de bezetting of gedurende de bevrijding bij oorlogsgeweld omgekomen of gewond geraakt?'. Aangezien er tijdens de bezetting een avondklok is ingesteld, is respondenten gevraagd of deze avondklok de

deelname aan de sport-, jeugd, religieuze, muziek- of zangverenigingen heeft bemoeilijkt. Met de antwoorden op deze enquêtevraag is de variabele gemaakt over deelname aan het verenigingsleven. In onze analyses geldt voor alle oorlogservaringen dat het niet meemaken van de desbetreffende oorlogservaring de referentiecategorie is. Uit additionele analyses blijkt dat er geen sprake is van multicollineariteit wanneer alle oorlogservaringen tegelijkertijd worden opgenomen in een model.

Tevens is een dichotome variabele aangemaakt voor de *houding van ouders ten aanzien van de NSB* (0 = sterk afwijzend, 1 = niet sterk afwijzend). Sterk afwijzend is de referentiecategorie. Als controlevariabele nemen we *geslacht* op (vrouw = 0, man = 1). Leeftijd is niet opgenomen, omdat door onze selectie ruim 85 procent van de respondenten tussen de tien en twintig jaar oud is tijdens de oorlog. Enkele beschrijvende statistieken staan weergegeven in tabel 1.

3.3 Analyse

In dit onderzoek schatten we het gehele theoretisch causale padmodel zoals weergegeven in figuur 2 met behulp van de OLS-regressieanalyse. We onderscheidden twee modellen: model A en model B. In model A toetsten we de invloed van het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de vader en de invloeden van de oorlogservaringen op het opleidingsniveau van de respondent. In model B toetsten we de invloed van de beroepsstatus van de vader, de invloeden van de oorlogservaringen en de

Tabel 1 Beschrijvende statistieken (N = 346)

Variabele	Minimum	Maximum	Gemiddelde	S.D.
Status eerste beroep kind	16	85	39,306	17,588
Opleidingsniveau kind	6	17	9,892	3,138
Beroepsstatus vader	16	88	36,474	16,280
Opleidingsniveau vader	6	17	7,881	2,835
Gewond geraakt	0	1	0,029	
Huis beschadigd	0	1	0,322	
Duitse soldaten ingekwartierd	0	1	0,217	
Opleiding (tijdelijk) gestaakt	0	1	0,249	
Arbeidsinzet / tewerkstelling	0	1	0,109	
Opgepakt door Duitsers	0	1	0,071	
Deelname activiteiten vereniging(en) bemoeilijkt	0	1	0,224	
Bombardementen / gevechten meegemaakt	0	1	0,830	
Familielid omgekomen / gewond geraakt	0	1	0,288	
Geen sterk afwijzende houding ouders t.a.v. NSB	0	1	0,366	
Geslacht	0	1	0,557	

BRON: DNO, 2005-2010.

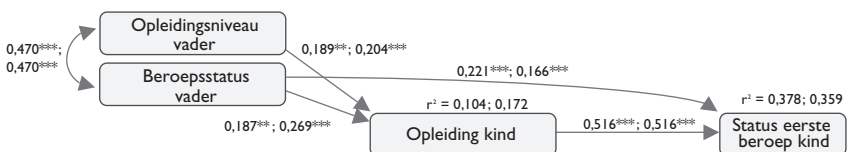
invloed van het opleidingsniveau van de respondent op de status van het eerste beroep van de respondent. De effecten van alle predictoren op de afhankelijke variabelen vergeleken we met elkaar aan de hand van de gestandaardiseerde β -coëfficiënten om het relatieve belang ervan te kunnen vaststellen.

4. Resultaten

4.1 Het klassieke statusverwervingsmodel

We starten met een analyse van het klassieke statusverwervingsproces door onze uitkomsten te vergelijken met de resultaten van De Graaf (1987), al weergegeven in figuur 1. We hebben het model van De Graaf gerepliceerd op basis van onze gegevens. Dit heeft geleid tot figuur 3, dat ook alleen op zonen betrekking heeft. Onze latere modellen betreffen echter zowel zonen als dochters. Net als De Graaf en Duncan hebben we in figuur 3 geen direct effect van het opleidingsniveau van de vader op de status van het eerste beroep van de zoon geschat. Een vergelijking van de resultaten op basis van onze gegevens voor Nederlandse mannen geboren voor 1930 met de resultaten op basis van de gegevens van De Graaf (1987) voor Nederlandse mannen van 25-64 jaar, leert ons dat de effecten qua richting en grootte redelijk tot goed overeenkomen. We vonden enige afwijking toen we het effect van het opleidingsniveau van de vader op het opleidingsniveau van de zoon bekeken. Dit valt mogelijk te verklaren door steekproeffluctuaties. Bovendien verschillen de jaartallen waaruit de data afkomstig zijn, waardoor effecten veranderd kunnen zijn door de tijd. In het algemeen kan ook op basis van onze data geconcludeerd worden dat het klassieke statusverwervingsproces plaatsvindt. Dit vergroot ons vertrouwen in de betrouwbaarheid en robuustheid van de gepresenteerde analyses.

Figuur 3 Grafische weergave van de resultaten van de padanalyse van het klassieke statusverwervingsmodel (gestandaardiseerde β -coëfficiënten); Nederlandse bevolking geboren voor 1930 ($N = 346$)

~ $p < 0,01$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Noot: Eerste cijfer heeft enkel betrekking op zonen en het tweede op zowel zonen als dochters.
BRON: DNO, 2005-2010.

4.2 Opleidingsniveau van het kind (resultaten model A)

Allereerst bespreken we de resultaten van de OLS-regressieanalyse van model A. Zoals gezegd toetst dit model de effecten van opleidingsniveau en beroepsstatus van de vader en alle oorlogservaringen plus de houding van ouders jegens de NSB op het opleidingsniveau van de respondent, gecontroleerd voor geslacht. Tabel 2 geeft de resultaten weer van deze analyse.

Uit de resultaten blijkt dat het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de vader beide een positief effect hebben op het opleidingsniveau van het kind (ongestandaardiseerde effecten zijn respectievelijk 0,240 en 0,051). Hoe hoger het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de vader, des te hoger het opleidingsniveau van het kind. Daarnaast blijkt dat mannen bijna anderhalf jaar meer onderwijs hebben genoten dan vrouwen.

Vier oorlogservaringen zijn van invloed op het opleidingsniveau van het kind, namelijk het bij oorlogsgeweld beschadigd raken van het huis ($b = -0,525$), arbeidsinzet/tewerkstelling ($b = -0,735$), het moeilijk kunnen deelnemen aan (verenigings)activiteiten door onder andere de avondklok ($b = 0,485$) en het meemaken van bombardementen of gevechten ($b = 0,690$). Het bij oorlogsgeweld beschadigd raken van iemands huis en arbeidsinzet in Duitsland of tewerkstelling in Nederland beïnvloeden het opleidingsniveau negatief. Het moeilijk kunnen deelnemen aan (verenigings)activiteiten door onder andere de avondklok en het meemaken van bombardementen of gevechten daarentegen beïnvloeden het opleidingsniveau positief.

4.3 Status eerste beroep van het kind (resultaten model B)

Nu bespreken we de resultaten van de OLS-regressieanalyse van model B. Dit model toetst de effecten van beroepsstatus van de vader en alle oorlogservaringen plus de houding van ouders jegens de NSB en de intermediaire variabele opleidingsniveau van het kind op de status van het eerste beroep van het kind, gecontroleerd voor geslacht. Tabel 3 geeft de resultaten weer van deze analyse.

Uit de resultaten blijkt dat het directe effect van de intermediaire variabele eigen opleiding op de status van het eigen eerste beroep positief is ($b = 2,942$). Daarnaast bestaat er een positief verband tussen de beroepsstatus van de vader en de status van het eerste beroep van het kind ($b = 0,164$). Er is derhalve sprake van directe statusovererving. Tevens blijkt dat de status van het eerste beroep van mannen lager is dan dat van vrouwen ($b = -2,649$).

Hoewel er geen concrete hypothesen over zijn opgesteld, zijn de directe effecten van oorlogservaringen op de status van het eerste beroep van

Tabel 2 Resultaten OLS regressieanalyse van opleiding van het kind (model A)

386

	B-coëfficiënt	Sig.	S.E.	Bèta (β)
<i>Sociale herkomst</i>				
Opleidingsniveau vader	0,240	***	0,064	0,217
Beroepsstatus vader	0,051	***	0,011	0,266
<i>Oorlogservaringen (ref. = niet meegemaakt)</i>				
Gewond geraakt	-0,591		0,934	-0,031
Huis beschadigd	-0,525	~	0,345	-0,078
Duitse soldaten ingekwartierd	-0,311		0,376	-0,041
Opleiding (tijdelijk) gestaakt	0,025		0,356	0,004
Arbeidsinzet / tewerkstelling	-0,735	~	0,538	-0,073
Opgepakt door Duitsers	0,466		0,645	0,038
Deelname activiteiten vereniging(en) bemoeilijkt	0,485	~	0,366	0,065
Bombardementen / gevechten meegemaakt	0,690	~	0,419	0,083
Familieid omgekomen / gewond geraakt	0,161		0,345	0,023
<i>Houding ouders ten aanzien van NSB</i>				
Sterk afwijzende houding (ref.)				
Geen sterk afwijzende houding	-0,282		0,317	0,043
<i>Controlevariabele</i>				
Vrouw (ref.)				
Man	1,404	***	0,324	0,223
<i>Overige parameters</i>				
Constante	8,780	***	0,465	
df	13			
N	346			
Verklaringskracht (R^2)	0,238			

~ $p < 0,10$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

BRON: DNO, 2005-2010.

het kind wel geschat. Drie oorlogservaringen hebben een direct effect op de status van het eerste beroep, te weten: Duitse soldaten ingekwartierd ($b = -5,437$), opleiding (tijdelijk) gestaakt ($b = 4,031$) en arbeidsinzet/tewerkstelling ($b = 3,559$). Mensen die een Duitse soldaat ingekwartierd hadden tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben een lagere beroepsstatus dan mensen die dat niet hadden. Daarentegen wordt de status van het eerste beroep positief beïnvloed door het (tijdelijk) staken van de opleiding en arbeidsinzet in Duitsland of tewerkstelling in Nederland. Tevens blijkt uit tabel 3 dat het eerste beroep van kinderen van ouders die de NSB niet sterk afwezen, lager is dan dat van kinderen van ouders die dat wel deden ($b = -3,660$).

Tabel 3 Resultaten OLS regressieanalyse van status eerste beroep kind (model B)

	B-coëfficiënt	Sig.	S.E.	Bèta (β)
<i>Sociale herkomst</i>				
Beroepsstatus vader	0,164	***	0,050	0,152
<i>Oorlogservaringen (ref. = niet meegemaakt)</i>				
Gewond geraakt	-1,348		4,610	-0,013
Huis beschadigd	-0,279		1,724	-0,007
Duitse soldaten ingekwartierd	-5,437	**	1,865	-0,128
Opleiding (tijdelijk) gestaakt	4,031	*	1,766	0,099
Arbeidsinzet / tewerkgesteld	3,559	~	2,683	0,063
Opgepakt door Duitsers	-1,275		3,197	-0,019
Deelname activiteiten vereniging(en) bemoeilijkt	0,462		1,825	0,011
Bombardementen / gevechten meegemaakt	-1,754		2,094	-0,037
Familie lid omgekomen / gewond geraakt	-1,235		1,717	-0,032
<i>Houding ouders ten aanzien van NSB</i>				
Sterk afwijzende houding (ref.)				
Geen sterk afwijzende houding	-3,660	*	1,581	0,100
<i>Intermediërende variabele</i>				
Opleidingsniveau kind	2,942	***	0,268	0,525
<i>Controlevariabele</i>				
Vrouw (ref.)				
Man	-2,649	~	1,657	-0,075
<i>Overige parameters</i>				
Constante	43,834	***	2,346	
df	13			
N	346			
Verklaringskracht (R^2)	0,399			

~ $p < 0,01$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

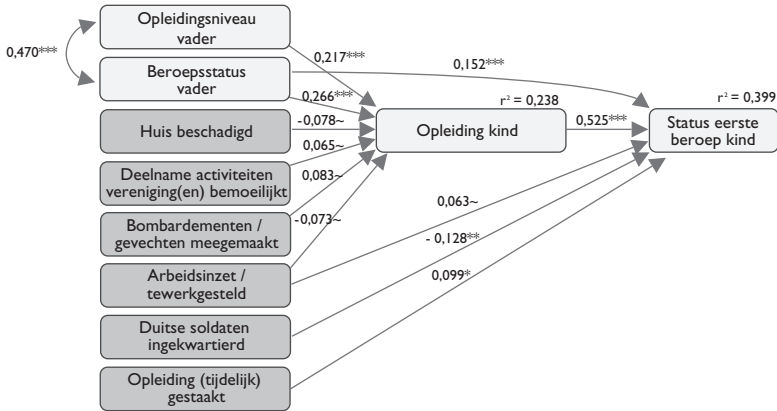
BRON: DNO, 2005-2010.

4.4 Het statusverwervingsmodel inclusief oorlogservaringen

De significante resultaten van de regressieanalyses van model A en model B zijn samen gebruikt om het volledige theoretische padmodel in te vullen. Daarvoor is gebruikgemaakt van de gestandaardiseerde bèta-coëfficiënten. De resultaten met betrekking tot het geformuleerde theoretische padmodel zijn grafisch weergegeven in figuur 4.

De resultaten laten allereerst zien dat er sprake is van directe statusovererving: hoe hoger de beroepsstatus van de vader, des te hoger de status van het eerste beroep van het kind ($\beta = 0,152$). Daarnaast vertonen het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de vader een sterke samenhang ($\rho = 0,470$) en hebben het opleidingsniveau en de beroepsstatus van

Figuur 4 Grafische presentatie van de resultaten van het statusverwervingsmodel met oorlogservaringen ter uitbreiding; Nederlandse bevolking geboren voor 1930 (N = 346)

$\sim p < 0,01$, $*p < 0,05$, $**p < 0,01$, $***p < 0,001$.

BRON: DNO, 2005-2010.

de vader een positief direct effect op het opleidingsniveau van het kind (β 's zijn respectievelijk 0,217 en 0,266). Vervolgens blijkt dat het opleidingsniveau van het kind een direct effect heeft op de eigen status van het eerste beroep ($\beta = 0,525$). Er is dus tevens sprake van indirecte statusovererving via onderwijs ($\beta = 0,266 \cdot 0,525 = 0,140$).

4.4.1 Oorlogservaringen

Binnen dit onderzoek wordt verondersteld dat de oorlogservaringen alle een indirect negatief effect hebben op de status van het eerste beroep van het kind via het opleidingsniveau van het kind. Het blijkt dat twee oorlogservaringen inderdaad een dergelijk negatief indirect effect hebben, namelijk het bij oorlogsgeweld beschadigd raken van het huis ($\beta = -0,078 \cdot 0,525 = -0,041$) en arbeidsinzet/ tewerkstelling ($\beta = -0,073 \cdot 0,525 = -0,038$). Mensen van wie het huis is beschadigd bij oorlogsgeweld en mensen die voor de arbeidsinzet naar Duitsland moesten of tewerkgesteld waren in Nederland hebben een lagere opleiding en daarmee een lagere status van het eerste beroep dan respectievelijk mensen van wie het huis niet is beschadigd bij oorlogsgeweld en mensen die geen arbeidsinzet of tewerkstelling hebben meegemaakt. Dit is in lijn met onze verwachtingen. Twee oorlogservaringen blijken een positief indirect effect te hebben op de status van het eerste beroep van het kind via het opleidingsniveau van het kind. Dit zijn het moeilijk kunnen deelnemen aan (verenigings) activiteiten door onder andere de avondklok ($\beta = 0,065 \cdot 0,525 = 0,034$).

en het meemaken van bombardementen of gevechten ($\beta = 0,083 \cdot 0,525 = 0,044$). Mensen die moeilijk konden deelnemen aan (verenigings)activiteiten door onder andere de avondklok en mensen die bombardementen of gevechten meemaakten, hebben een hogere opleiding en daarmee een hogere status van het eerste beroep dan respectievelijk mensen die geen moeilijkheden ondervonden met de deelname aan (verenigings)activiteiten en mensen die geen bombardementen of gevechten hebben meege maakt. De zes overige oorlogservaringen blijken geen indirect effect op de status van het eerste beroep via opleidingsniveau te bewerkstelligen. De hypothesen die betrekking hebben op deze oorlogservaringen worden derhalve niet ondersteund.

Hoewel we geen hypothesen geformuleerd hebben over de directe effecten van de oorlogservaringen op de status van het eerste beroep van het kind, zijn deze effecten wel degelijk gevonden. Er bleken drie oorlogservaringen te zijn met een direct effect op de status van het eerste beroep, te weten: Duitse soldaten ingekwartierd ($\beta = -0,128$), opleiding (tijdelijk) gestaakt ($\beta = 0,099$) en arbeidsinzet/tewerkstelling ($\beta = 0,063$). De status van het eerste beroep van het kind wordt positief beïnvloed door arbeidsinzet in Duitsland of tewerkstelling in Nederland. Eerder vonden we dat arbeidsinzet in Duitsland of tewerkstelling in Nederland juist een negatief effect heeft op het opleidingsniveau van het kind. Arbeidsinzet/tewerkstelling heeft dus een tegengesteld effect op het opleidingsniveau en de status van het eerste beroep van het kind.

Om te beoordelen in hoeverre ons uitgebreide statusverwervingsmodel de verschillen tussen mensen in de status van het eerste beroep kan verklaren hebben we de gegeneraliseerde proportie verklaarde variantie berekend aan de hand van de volgende formule: GR^2 volledige model = $1 - (1 - R^2(\text{model A})) * (1 - R^2(\text{model B})) = 1 - (1 - 0,238) * (1 - 0,399) = 0,542$. Dit wil zeggen dat het volledige theoretische padmodel (met daarin alle onafhankelijke, intermediaire en controlevariabelen) in totaal 54,2 procent van de variantie verklaart, hetgeen een sterk verklarend model aanduidt. De gegeneraliseerde proportie verklaarde variantie van het klassieke statusverwervingsmodel (figuur 2) bedraagt 46,9 procent. Derhalve voegen de oorlogservaringen samen 7,3 procent gegeneraliseerde verklaarde variantie toe aan het klassieke statusverwervingsmodel. Daarnaast hebben we gekeken naar de door de oorlogservaringen toevoegde verklarende kracht voor model A (tabel 1) en model B (tabel 2) afzonderlijk. In het geval van model A bedraagt dit een toevoeging van 6,6 procent en voor model B is dit 4,0 procent.

5. Conclusies en discussie

390

De vraag die centraal stond in dit onderzoek luidde: *In hoeverre valt de status van het eerste beroep van mensen in Nederland die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt, te verklaren door oorlogservaringen?* Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden is het klassieke statusverwervingsmodel van Duncan (Blau & Duncan, 1967) uitgebreid met individuele ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. Er zijn hypothesen afgeleid met betrekking tot negen oorlogservaringen. Daarbij is het uitgangspunt telkens dat deze oorlogservaringen als restrictie werken op de investering in menselijk kapitaal. Dit bleek het geval te zijn voor het bij oorlogsgeweld beschadigd raken van het huis en arbeidsinzet/tewerkstelling. Deze oorlogservaringen hebben via het opleidingsniveau een negatieve invloed op de status van het eerste beroep, omdat mensen die dit meemaken in mindere mate in staat zijn om te investeren in hun menselijk kapitaal. Daarnaast vonden we twee oorlogservaringen die juist via het opleidingsniveau de status van het eerste beroep positief beïnvloeden.

Ten eerste blijkt een bemoeilijkte deelname aan (verenigings)activiteiten in positieve zin invloed uit te oefenen op het opleidingsniveau en daarmee de status van het eerste beroep. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat mensen als een gevolg van de avondklok aan huis gekluisterd waren en zich daardoor volledig op de studie gingen richten. Dit wordt bevestigd door enkele interviews, waaruit blijkt dat mensen die gehinderd werden door de avondklok meer gingen investeren in onderwijs. Zo gaf een respondent aan dat hij zich ging richten op school, omdat alle verenigingen ontbonden werden. Een bemoeilijkte deelname aan (verenigings)activiteiten blijkt zo een hulpbron te zijn in de investering in menselijk kapitaal. Ten tweede heeft het meemaken van bombardementen of gevechten gedurende de Tweede Wereldoorlog een indirect positief effect op de status van het eerste beroep. Mogelijk komt dit doordat hoger opgeleiden voornamelijk woonden in grote steden, die tijdens de Tweede Wereldoorlog vaker doelwit waren van bombardementen en gevechten.

Daarnaast heeft een drietal oorlogservaringen een direct effect op de status van het eerste beroep. Hier hebben we ten onrechte geen theoretische verwachtingen over afgeleid. Zo blijkt dat mensen die een Duitse soldaat ingekwartierd hadden tijdens de Tweede Wereldoorlog een lagere status van het eerste beroep hebben dan mensen die dat niet hadden. Wellicht zijn mensen die dit ondervonden, gehinderd bij het verkrijgen van een goede baan als gevolg van de angst die andere mensen hadden voor de Duitsers en de negatieve reputatie die zij overhielden aan de inkwartiering. Ook mensen die hun opleiding (tijdelijk) staakten, hebben een hogere status verworven wat betreft hun eerste beroep. Een opvallende bevinding is verder het directe positieve effect

van arbeidsinzet of tewerkstelling. Misschien komt dit doordat mensen die voor de arbeidsinzet naar Duitsland moesten of in Nederland tewerkgesteld waren, ondersteund werden bij het vinden van een goede baan. Dit gebeurde mogelijk door het georganiseerde verzet, dat kort na de Tweede Wereldoorlog veel invloed heeft gehad. Hier valt helaas moeilijk iets over te zeggen, omdat de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog op 5 mei 1945 lijkt op te houden.

Een laatste interessante bevinding is dat kinderen van ouders die geen sterk afwijzende houding hebben jegens de NSB een lagere status van het eerste beroep hebben dan kinderen van ouders die wel sterk afwijzend staan jegens de NSB. Na de Tweede Wereldoorlog werden kinderen met ouders die de NSB niet sterk afkeurden publiekelijk veroordeeld. Dit zou gevolgen gehad kunnen hebben voor de status van het eerste beroep, doordat zij hierdoor minder kans hadden op een baan. Mensen die de heersende norm wel naleefden en een sterk afwijzende houding hadden jegens de NSB ondervonden geen nadelige effecten, wat hun hogere status van het eerste beroep kan verklaren.

Er kunnen vanuit methodologisch oogpunt twee punten ter discussie worden gesteld. Ten eerste is de steekproef vertekend. Vertekening is echter een kwestie van graad en richting. Daarom is gekeken in welke mate de steekproef vertekend is. Om deze vertekeningen te minimaliseren zijn de gegevens gewogen. Ten tweede hadden we graag een grotere steekproef gezien. De toetsingsprocedure heeft in de gehanteerde steekproef ($N = 346$) een laag onderscheidingsvermogen, waardoor de kans op een fout van de eerste soort toeneemt. Om deze reden zijn de hypothesen met redelijk ruime significantieniveaus getoetst (tot en met een alfa van 0,10). Bovendien is een kleine steekproef lastig te vermijden, doordat het aantal personen dat tot de doelpopulatie behoort aan het uitsterven is.

Samenvattend kan gesteld worden dat deze studie tot interessante resultaten heeft geleid. De algehele conclusie luidt dat oorlogservaringen wel degelijk een rol spelen binnen het statusverwervingsproces. Niet alleen in algemeen opzicht, maar ook in deze specifieke context is de Tweede Wereldoorlog een belangrijke en invloedrijke gebeurtenis geweest. De verdiscontering van deze ervaringen in het klassieke statusverwervingsmodel heeft dan ook tot meer inzicht geleid in de mechanismen en processen die op individueel niveau een rol spelen bij het verwerven van beroepsstatus. Derhalve heeft deze bijdrage in wetenschappelijk opzicht een toegevoegde waarde voor onderzoek naar statusverwerving.

Noten

1. De auteurs zijn verbonden aan de sectie Sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen: Jasper van Houten en Mark Visser als studenten van de Radboud

Honours Academy en respectievelijk de Master Sociologie en de Research Master Social Cultural Science, Wout Ultee als hoogleraar. Correspondentie naar: W. Ultee, Radboud Universiteit Nijmegen, Sectie Sociologie/ICS, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen, email: w.ultee@maw.ru.nl.

392

2. Weegfactoren zijn vooral van invloed op frequentieverdelingen en niet zozeer op de resultaten van regressieanalyses. Een sensitiviteitsanalyse wees uit dat in deze studie de b-coëfficiënten, zoals gepresenteerd in tabellen 2 en 3, nauwelijks verschillen qua grootte van de b-coëfficiënten geschat op basis van het niet gewogen databestand. Onze conclusies veranderen door de weging niet.

Literatuur

- Akbulut-Yuksel, M. (2009). *Children of war. The long-run effects of large-scale physical destruction and warfare on children*. Bonn: IZA (Discussion Paper 4407).
- Akresh, R. & D. de Walque (2008). Armed conflict and schooling: Evidence from the 1994 Rwanda genocide. *Households in Conflict Network Working Papers* 47.
- Blau, P.O.D. & Duncan (1967). *The American occupational structure*. New York: Wiley & Sons.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson (ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- Breen, R., R. Luijkx, W. Muller & R. Pollak (2009). Long-term trends in educational inequality in Europe: Class inequalities and gender differences. *European Sociological Review*, 26, 31-48.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1947). *Statistisch zakboek 1944-1946*. Utrecht: De Haan.
- Duncan, O.D. (1963). Educational and occupational mobility. *American Sociological Review*, 68, 629-644.
- Ganzeboom, H.B.G., P.M. de Graaf & D.J. Treiman (1992). A standard International Socio-Economic Index of occupational status. *Social Science Research*, 21, 1-56.
- Ganzeboom, H.B.G., M. Kalmijn & J.L. Peschar (1995). Het Nederlandse stratificatiepatroon in internationaal perspectief. In: J. Dronkers & W.C. Ultee (eds.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland. Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (pp. 142-161). Assen: Van Gorcum.
- Ganzeboom, H.B.G. & R. Luijkx (2004). More recent trends in intergenerational occupational class reproduction in the Netherlands 1970-2004: Evidence from an expanded database. *Netherlands Journal of Social Sciences*, 40, 114-142.
- Ganzeboom, H.B.G., D.J. Treiman & W.C. Ultee (1991). Comparative intergenerational stratification research: Three generations and beyond. *Annual Review of Sociology*, 17, 277-302.

- Graaf, N.D. de & H.D. Flap (1988). "With a little help from my friends": Social resources as an explanation of occupational status and income in West Germany, The Netherlands, and the United States. *Social Forces*, 67, 452-472.
- Graaf, P.M. de (1987). *De invloed van financiële en culturele hulpbronnen in onderwijsloopbanen*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Graaf, P.M. de & H. Ganzeboom (1993). Family background and educational attainment in the Netherlands for the 1891-1960 birth cohorts. In: Y. Shavit & H.P. Blossfeld (eds.), *Persistent inequality. Changing educational attainment in thirteen countries* (pp. 75-99). Boulder: Westview.
- Graaf, P.M. de & R. Luijckx (1995). Paden naar succes: geboorte of diploma's. In: J. Dronkers & W.C. Ultee (eds.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (pp. 31-45). Assen: Van Gorcum.
- Ichino, A. & R. Winter-Ebmer (2004). The long-run educational cost of World War II. *Journal of Labor Economics*, 22, 57-86.
- Jencks, C., J. Crouse & P. Mueser (1983). The Wisconsin model of status attainment: A national replication with improved measures of ability and aspiration. *Sociology of Education*, 56, 3-19.
- Jong, L. de (1971). *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Liefbroer, A.C. & P.A. Dykstra (2000). *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Liempt, A. van (2009). *De oorlog*. Amsterdam: Balans.
- Lin, N., W.M. Ensel & J.C. Vaughn (1981). Social resources and occupational status attainment. *Social Forces*, 59, 1163-1181.
- Ruiter, S. & N.D. de Graaf (2009). Socio-economic payoffs of voluntary association involvement: A Dutch life course study. *European Sociological Review*, 25, 425-442.
- Sewell, W.H., A.O. Haller & A. Portes (1969). The educational and early occupational attainment process. *American Sociological Review*, 34, 82-92.
- Sewell, W.H. & R.M. Hauser (1975). *Occupation and earnings: Achievement in the early career*. New York: Academic Press.
- Tieben, N. (2009). *Transitions, tracks and transformations. Social inequality in transitions into, through and out of secondary education in the Netherlands for cohorts born between 1914 and 1985*. Nijmegen: ICS-dissertation.
- Ultee, W.C. (1998). *Doorsnee-Nederlanders in en na de oorlog*. Nijmegen: Onderzoeksvoorstel.
- Wilson, J. & M. Musick (2003). Doing well by doing good: volunteering and occupational achievement among American women. *Sociological Quarterly*, 44, 433-450.

Wolbers, M.H.J. & P.M. de Graaf (1996). Onderwijsexpansie of meritocratisering? Een verklaring voor de afgenomen samenhang tussen het ouderlijk sociaal milieu en het hoogst bereikte opleidingsniveau van kinderen. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 21, 117-132.